

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA İRSALİYE HAZİNESİ BAĞLAMINDA MISIR MALİYESİNE BAKIŞ*

An Overview of Egypt's Finances in the Context of the İrsaliye Hazine in
the First Half of the 18th Century

Osman Onur GENÇ¹

ÖZET

Mısır, Osmanlı Devleti'nin coğrafi olarak en geniş, tarımsal üretim bakımından en zengin eyaletidir. Buna rağmen 18. yüzyılın ilk yarısındaki malî yapısı ve ekonomik işlevi üzerinde yeteri kadar araştırma yapılmamıştır. Bu sebeple bakir bir çalışma sahasıdır. Mısır'dan vergi toplanması Devlet-i aliyye için her zaman bir sorun teşkil etmiştir. Geniş bir coğrafyayı yönetmek, vergisini toplamak zaruri fakat bir o kadar da zor bir süreçtir. Merkezi hükümet bu sorunu Mısır'ın geleneksel aktörleri olan Memlûkları kullanarak çözüme yoluna gitmiştir. Eyalet yönetimini İstanbul'dan atanan Osmanlı valisi ile sağlarken vilayetlerin yönetimini kâşif adı verilen Memlûk yöneticilere bırakmıştır. Malî denetim ise İstanbul'dan atanan defterdâr ve rûznâmçeci tarafından yapılmıştır. Bu süreç köylü, mültezim ve kâşif arasında kurulan ilişki ile sağlanmıştır. Toplanan vergiler icmâl defterlerine kaydedilmiştir. Masraflar ve gelirler göz önüne alınarak hazırlanan bu belgeler eyaletin İstanbul'a karşı hesap vermesindeki temel araç olmuştur. Bu belgelerde toplanan yekûn vergi miktarı irâdlar başlığı ile yer alırken yapılan harcamalar ise el- mesârif olarak kayda geçmiştir. Masraflar merkezi hükümetin izni ile Haremeyn'in ve eyaletin kendi ihtiyaçları doğrultusunda yapılmıştır. Vilayetlerden toplanan vergilerin hazırlanarak kontrol edilmesiyle irsâliye hazinesi oluşmuştur. Bu çalışma 18. yüzyılın ilk yarısındaki Mısır'ın malî yapısını icmâl belgelerine dayanarak incelemeyi amaçlar. Bu doğrultuda yirmişer yıllık periyodlarla incelenmiş olan icmâl kayıtlarıyla irsâliye hazinesi arasındaki organik ilişki ortaya çıkartılacaktır. Ayrıca çalışma Mühimmeler ve arşiv belgeleriyle desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, İrsâliye Hazinesi, İcmâl Kayıtları, Mühimme Kayıtları, Memlûk

ABSTRACT

Egypt is the most geographically wealthiest province in terms of agricultural production of the Ottoman Empire. However, there has not been enough research on its financial structure and economic function in the first half of the 18th century. For this reason it is untouched working field. Collecting taxes from Egypt has always been a problem for Ottoman State. Managing a large geography and collecting its tax is a compulsory but difficult process. The central government has strived to solve this problem by using Mamluks which traditional actors of Egypt. While he provided the state administration with the Ottoman governor who appointed from Istanbul, he left the administration of the provinces to the Mamluk administrators called kashifs. The financial audit was performed by the defterdâr and ruznamaji appointed from Istanbul. This process was achieved by the relationship between the peasant, possessor and the kâshifs. The collected taxes are recorded in the Ijmal register. These documents, which have been prepared considering the costs and revenues, have been the main tool for the province's accountability against Istanbul. While the total amount of tax collected in these documents is included under the heading irâdlar, the expenditures made are recorded as el- mesârif. The expenditures were made in accordance with the needs of the holy land and principality with the permission of the central government. An irsâliye-i hazîne was created by preparing and controlling the taxes collected from the provinces. This study aims to examine the financial structure of Egypt in the first half of the 18th century, based on the documents of Ijmal records. In this direction, the organic relationship between Ijmal records and "irsâliye-i hazîne" treasure, which has been examined for twenty year intervals, will be revealed. In addition, the study will be supported with the Muhimme records and archive documents.

Keywords: Egypt, İrsâliye Hazîne, Ijmal Records, Muhimme Records, Mamluk

1. ORCID: 0000-0002-0201-1761

1. Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
osman.genc@hacettepe.edu.tr

24-25 Haziran 2020 Tarihinde Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumunda (GEBSİS) sunulan H. 1129 (M.1716-17)- H. 1149 (M. 1736-37) ve H. 1169 (M. 1755-56) Seneleri İcmâl Kayıtları Bağlamında Mısır İrsâliye Hazinesinin Tahkiki adlı tebliğimin genişletilmiş hâlidir.

*GENÇ, O. O. (2022). "18. Yüzyılın İlk Yarısında İrsaliye Hazinesi Bağlamında Mısır Maliyesine Bakış", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 25, s.69-85.

Makale Geliş Tarihi: 30 Eylül 2021 Kabul Tarihi: 13 Ocak 2022

EXTENDED ABSTRACT

Egypt is the largest province of the Ottoman Empire in terms of economic production capacity and geography. While this aspect provided the Ottoman Empire with wealth and superiority in the Mediterranean geography, the distance of the province from the center caused the state to directly rule Egypt. The ancient geography of Egypt provided grain and tax wealth to the Ottoman Empire. In addition, the governor of Egypt was responsible for the food and security of the holy lands. However, due to its distance from Istanbul, it is a province that should be kept under constant supervision. Taxes collected during a harvest year are sent to the center once a year. This period varies depending on the term of office of the Ottoman governors appointed to Egypt. In the 18th century, the term of office of a governor varied between 18 and 24 months. Each appointed governor has to examine the previous governor's account book and control the expenditures permitted by the Devlet-i aliyye. Miscasting in the accounts or expenses made without informing Istanbul are covered by the governor of Egypt. This detailed inspection process takes approximately 18 months to complete and the Egyptian irsaliyye treasury is delivered to Istanbul. Usually, after the completion of the accounting operations of a financial year, the positions of the governors of Egypt would be changed. The main reason for this situation is to prevent the governors from gaining military, political and economic influence in distant states. The above-mentioned financial processes were being recorded in the "ijmal records". One-year revenues collected in the province were recorded in the Egyptian ijmal records which using para and a Kise-i Misri account. In order to organize the accounts of the records kept, every 25,000 para was calculated as a Kise-i Misri. The remaining fractional amount was recorded as para. The main purpose of keeping ijmal records were to report the expenditures made in the province to Istanbul by recording them in detail on the basis of an item of account. Thus, the central government was informed about the expenditures. It was one of the main duties of the Egyptian governor to regulate and manage this established financial system. With this study, the economic change of the Egyptian finance in the mentioned century has been examined. Accordingly, the central government's perception of Egypt has been focused on. How did the Ottoman Empire regulate the financial management of a large province such as Egypt? How was the financial dissolution in Egypt and the resulting economic problems tried to be overcome? How did Dersaadet keep Egypt under control with the bureaucratic functioning? The answers to these questions will be tried to be reached through the aforementioned research. In this way, deficiencies in the financial organization of the province can be revealed by using the Ijmal records, which remain as a dark spot in the Egyptian finances. The absolute centralist structure of the Ottoman State in theory ensured that the state was always under control. But in practice, changing power balances in Egypt in the 18th century has devested the authority of the state. The central government, which struggles with the changing political balances within the state, has been bereft of the Egyptian treasury at certain times in order to protect its power. The aim of this renouncement is a political and economic maneuver by the central government to regain power. In this framework, the way in which the "irsaliye-i hazine" is collected from the provinces are discussed in the first section, the second section examined the way the central government controlled the financial structure of the province based on Ijmal records. In the third section, the income-expense balance in the Ijmal records is discussed in the context of expenses.

GİRİŞ

Mısır, ekonomik üretim kapasitesi ve coğrafi konum bakımından Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaleti olma özelliğini taşımaktadır. Bu husus beraberinde Osmanlı Devleti'ne zenginlik ve Akdeniz coğrafyasında üstünlük sağlamıştır. Eyaletin merkeze olan uzaklığı ise devletin Mısır'ı doğrudan vali atayarak mukâtaa ve iltizam sistemi ile yönetmesine sebep olmuştur. Mısır'ın kadim coğrafyası Osmanlı Devleti'ne tahıl ve vergi zenginliği sağlamaktaydı. Bununla birlikte İstanbul'a olan uzaklığından dolayı sürekli denetim altında tutulması gereken bir eyaletti.

Mısır'ın coğrafyası Kuzey'de Dimyat ile son bulurken Güney sınırı Vadi-i Halfa yakınlarında olan İbrim ile başlamaktadır. Doğu sınırı Şarkü'l Ârâb'a kadar gitmektedir¹. Batı sınırı ise uçsuz bucaksız çöldür. Mısır'ın tarım toprakları İbrim ile Dimyat arasında, Nil Nehri'nin Güney'den Kuzey'e akış yönü doğrultusunda oluşmuştur. Bu güzergâh boyunca eyalet 16. yüzyılda, 1524 Mısır kanunnamesinde belirtildiği şekilde 15 sancak ile yönetilmektedir . Bunlar; “Vilayet-i Şarkiye, Vilayet-i Kalyub, Vilayet-i Bilbis, Vilayet-i Dakhaliye, Vilayet-i Katiye, Vilayet-i İdfih, Vilayet-i Garbiye, Vilayet-i Menufiyye, Vilayet-i Buhayr, Vilayet-i Cize, Vilayet-i Feyyum ve Behnesaviyye, Vilayet-i Üşmûnin, Vilayet-i Menfalut, Vilayet-i Elvah” adlı vilayetlerdir². Memluk kökenli kaşif olarak adlandırılan yöneticiler tarafından idare edilmektedir (Barkan, 1943 c.1: 360).

Mısır, iltizam sistemi ile salyaneli bir eyalet olarak yönetilmektedir (Ayn Ali Efendi, 1018: 8; Abdul Rahman, 1976: 122; Shaw, 1962: 40). Bu sistem vergilerin düzenli olarak bir noktada toplanmasını ve merkeze gönderilmesini amaçlıyordu. Eyaletlerden toplanan vergiler vilayetin başkenti olan Kâhire'de bir araya getirilirdi. Denetim ve kontrol, defterdâr (BOA. AE.SAMD.III. 132-12952) ve rûznâmçeci³ tarafından yardımcılar ile birlikte yapılırdı (Çelebi, 2007 c.10: 78). Gerekli düzenleme ve hesaplar yapıldıktan sonra eyalet harcaması için bir miktar para ayrılırdı. Kalan miktar ise İstanbul'a gönderilmek üzere hazırlanırdı. Bu süreçte vali önderliğinde eyaleti yöneten Mısır divanı etkin bir biçimde rol oynardı. Mısır Muhâfızı, defterdâr ve rûznâmçecinin mühürleriyle hazırlanan icmâl belgesi, Devlet-i aliyeye toplanan ve bir kısmı harcanan Mısır vergisinin hesabını verir nitelikteydi. Böylece İstanbul, Mısır hazinesi üzerinde kontrolünü sağlamış olurdu. Bu bağlamda, verginin Kahire'ye ulaşım sürecindeki etkin unsurlar ve kişiler kimlerdir? Mısır valisinin vergi toplama sürecindeki işlevi nedir? Mısır hazinesi ile birlikte gönderilen icmâller devlet tarafından Mısır'ın denetimine hangi surette bir destek sunmaktadır? Oluşturulan bürokratik sistem içerisindeki icmâl kayıtlarının önemi nedir? İrsaliye hazinesi ile icmâl kayıtları arasındaki organik bağ nasıl sağlanmıştır?

¹ Bahsedilen coğrafi sınır günümüzdeki Basra Körfezine kadar gitmektedir.

² 17. yüzyılda Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* 17 vilayet sayar bunlar; Reşid, İskenderiyye, Dimyat, Şarkıyye, Garbiyye, Menûfiyye, Buhayre, Mansûre, Kulûbiyye, Cize-i Yûsuf, Benî Süveyf, Feyyûm-ı Yûsuf, Minye, Menfalût, Sancak-ı kebir Circe, Elvâhât-ı azîm, ve İbrîm'dir (Çelebi, 2007 c.10: 77). 18. yüzyılda ise Mukataa defterlerinde vergilendirilebilir eyalet sayısı 12'dir. Bunlar; Vilayet-i Garbiyye, Vilayet-i Menufiyye, Vilayet-i Şarkıyye, Vilayet-i Mensure, Vilayet-i Minye, Vilayet-i Kalyub, Vilayet-i Ciza, Vilayet-i Feyyum, Vilayet-i Behnasavi, Vilayet-i Menfalutiyye, Vilayet-i Uşmuin ve Vilayet-i Circe'dir (Genç, 2021: 81-82).

³ Arşiv belgelerinde vilayetlerden vergi toplanmasını denetleyen kişi Rûznâmçeci yahut Ruus veziri olarak geçmektedir. Bu

Bu soruların cevapları elinizdeki bu çalışma ile birlikte ortaya konulacaktır. Temel olarak amacım neredeyse yirmiyeşer yıllık aralıklarla incelenen 1112 (1700⁴)- 1129 (1717)- 1149 (1736-37) ve 1169 (1755-56) tarihli icmâl defterleri vasıtasıyla 18. yüzyılın ilk yarısındaki Mısır'ın malî vaziyetini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma boyunca devlet arşivlerindeki dönem ile ilgili Osmanlı belgelerinin yanı sıra, dönemin kronikleri ve ikincil kaynaklar kullanılacaktır.

1. İrsaliye Hazinesi Nasıl Toplanırdı?

İrsâliye Hazinesi, bir hasat yılı içerisinde üretilen ürünlerden alınan vergilerin Kâhire'de Kalatü'l Cebel'de toplanması ile oluşturulurdu. Tarımsal üretim fellâh adı verilen Mısırlı köylülerin yılda iki defa topraklarını ekmesi ile meydana geliyordu. İlki Ekim-Kasım ayında ekilen buğday, arpa, fasulye, keten ve yoncadan oluşuyordu (Cuno,1992: 18). Ekilen tarım ürünlerinin hasatı ise bahar ayında yapılırdı. İlkbahar hasatı sonrasında toprak dinlendirilmeye bırakılıyor ve sonbahar ekimine başlanıyordu. Verimli Nil Deltası'na pirinç, şeker kamışı, susam, çivit otu ve pamuk ekimi yapılarak lüks tüketim malları karşılanmaya çalışılıyordu (Cuno,1992: 18; al-Shirbini c1: 2016; 227). Sonbahar hasatı beraberinde vergi toplanması manasına gelmekteydi. Mısır'da yüzyıllardır kullanılan Kıptî takvimi vergi zamanını belirleme amacıyla da bir referanstı. Tut ayının ilk gününe takriben⁵ Eylül ayının 4-6 arasına gelen bu zamanda ürünlerin hasatı yapılmaya başlanırdı (Shaw, 1962: 76). Ekim- Kasım ayına kadar hasat yapılan ürünler köylüler tarafından genellikle nakde dönüştürülüyor, bu aşamadan sonra sıra vergi toplamaya geliyordu. Vergi vermek köylüler için ekim yapmaktan daha zordu. Elinde kalan para ile geçinmeye çalışan köylü, ilkbahar hasatına kadar bir daha para göremeyecekti. Ayrıca sarrâf, mültezim, kethüda gibi devlet görevlileri ile muhatap olmak durumunda kalması korku içerisinde yaşaması manasına geliyordu (al- Shirbini c2: 2016;137). Mültezimin ve devlet görevlilerinin keyfi uygulamaları köylünün canını sıkabiliyor, angaryalar ile baş başa bırakıyordu⁶. Köylüye karşı yapılan kötü muameleler devlete arz ettiğinde vilayet yöneticisi olan kâşif görevden alınabiliyor, mültezimin devletli veya köylü ile yaptığı taahhüd feshediliyordu (BOA. A. DVNSMHM. D. 73-13). Fakat angaryalar konusunda devletin köylüye karşı bakışı değişkendi. Mısırlı bir köylünün angarya anlayışı sabitti. Feddân adı verilen tarım arazilerinin sulanmasını sağlayan su kanallarının temizliği, bakımı ve onarımıydı (Mikhail, 2019: 33,47; Mikhail, 2010: 570-580; Güner, 2021: 5). Bu iş yükü köylü için çok zordu. Fakat devlet nazarında tarımsal verimliliğin devamı için yapılması gerekiyordu.

⁴ 1112 (1700) tarihli icmal belgesi Prof. Dr. Özen Tok tarafından "H. 1112 (M. 1700) Tarihli Mısır İrsaliyye Hazinesi" başlıklı çalışma ile incelenmiştir. Tok, çalışmasında evkaf-ı hümayun defterleri içerisinde yer alan 1112 (1700) tarihli icmal defterinin bir nüshasını kullanmıştır. Kullanılan "BOA. EV. HMH. d. 1153" nüshası ile baş muhasebe Mısır kayıtlarında bulunan "BOA. D.BŞM. MSR. D. 16862-A" icmal kaydı neredeyse aynıdır. İcmal kayıtları karşılaştırıldığında içerisinde yer alan gelir miktarı, harcama kalemleri ve İstanbul'a aktarılan irsaliyye miktarı aynıdır. Tek fark İstanbul'a gönderilen toplam hazine miktarıyla ilgilidir. "BOA. D.BŞM. MSR. D. 16862-A" numaralı icmal defteri *1113 Evasıt Receb* tarihinde yani Aralık 1701'de kaleme alınmıştır. Buna göre Masraflar çıkartıldıktan sonra Enderun hazinesine gönderilen para miktarı 796 Kise-i Misri ve 14.978 paradır (19.914.978). Özen Tok'un çalışmasında kullandığı "BOA. EV. HMH. d. 1153" belge ise *1111 Zilkade 28 (26 Nisan 1702)* tarihlidir. Yani "D.BŞM. MSR. D. 16862-A" adlı icmal belgesi kaleme alındıkta 4 ay sonradır, Tok'un kullandığı icmal belgesi bu mezkur evkaf-ı hümayunda kayıtlı olan icmaldir. Tok'un nüshasında masraflar çıkartıldıktan sonra kalan 796 Kise-i Misri ve 14.978 paralık miktarın içinden Şam Hac emirine 160 Kise-i Mısrlilik imdadiye verilmiştir. Böylece Enderun hazinesine toplamda 636 Kise-i Misri ve 14.978 para girmiştir (Tok, 2014, 180). Her iki icmal de karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde "BOA. D.BŞM. MSR. D. 16862-A" icmal belgesinde yer alan miktar Enderun hazinesine girmiş fakat 4 ay sonra Şam Hac emirine, hac masrafları için 160 Kise-i Mısrlilik bir imdadiye verilmiştir. Böylece "BOA. EV. HMH. d. 1153" adlı icmal oluşturulmuştur sonucuna varılabilir. Bu çalışmada hem Özen Tok'un ortaya koyduğu sonuçlar hem de "BOA. D.BŞM. MSR. D. 16862-A" adlı icmal kaydı kullanılacaktır. Detaylı inceleme için bkz. Tok, Ö. (2014). "H. 1112 (M. 1700) Tarihli Mısır İrsaliyye Hazinesi", *History Studies*, vol.6, no.1, pp. 175-187.

⁵ Tut ayı aynı zaman da Kış hasatının ilk günü yaz hasatının ise son günü manasına gelmekteydi. "Bâis-i tahrîr-i hurûf budur ki, İş bu bin yüz atmış altı senesi tûfî ibtidâsından atmış yedi senesi tûfî gayetine değin deyn-i divâna zuhûr iden deynimiz yalnız üç yüz mısri kise ile yirmi bin altı yüz kırk beş paraya bâliğ olub meblağ-ı mezbûr bin yüz atmış sekiz senesi irsâliyesinden mahsûb olmak için taraf-ı bendelerinden enderûn-ı hümayûn hazinesine iş bu memhûr sened virilmiştir. İn'şâ-Allahü te'âla edâ ve teslim olundukda işbu temessükümü girüye redd olunur.Tahrîren Fİ 21 Ca. (Cemaziye'l-evvel) Sene (1)169. Bende Mustafa Valî-i Mısır Sabık" (Genç, 2021, 29).

⁶ Mısır köylülerinin üzerindeki angarya yükü hakkında bkz. Güner Özden, S. (2021). "Mehmed Ali Paşa Mısır'ında Angarya: Kapitalist Tarım ve Köylü Emeğinin Dönüşümü", *Amme İdaresi Dergisi*, c. 54, s. 1, ss. 1-21; Brown, J. N. (1994). "Who Abolished Corvee Labour in Egypt and Why?", *Past&Present*, No. 144, pp. 116-137.

Nil Nehri Güney'den Kuzey'e yatay bir rotada Akdeniz'e dökülüyordu. Nehrin kavisli yapısı çevresindeki tarım arazisi miktarını arttırıyordu. Fakat bu arazilerin sulanabilmesi için kanallar açılması gerekiyordu. Temmuz Ayı gibi Nil'in debisi artıyor ve taşkınlar bu kanallar vasıtasıyla ekili arazilere ulaşıyordu⁷. Böylece arazi sulanıyor ve bereketli bir hasat yılı meydana geliyordu. Kanalların bakımı yapılmadığında; balçık, çamur, taş ve ağaç dalları kanalları kapatıyordu. Böylece tarım toprakları sudan mahrum kalıyordu (Mikhail, 2019: 47). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde başarılı bir hasat yılı için suyun 18 arşın kadar taşması gerektiğini söyler, suyun 20 arşın kadar artması Allah'ın bereketi olarak görülür. 18 arşının altında kalması ise hasat yapılamaması manasına gelirdi (Çelebi, 2007 c.10: 80). Hasatın yapılamaması Mısır ve yakınlarındaki vilayetlerde kıtlığın başlaması demektir. Bu sebeplerden dolayı köylüler için kanalların temizliği büyük bir iş yükü olsa da üretimin devamı için zorunludur (Baer, 1959: 60).

Mısır, Osmanlıların fethinden itibaren mukâtaalara ayrılarak yönetilmeye başlanmıştı⁸. Coğrafyanın genişliği ve engebeli yapısı, içerisinde barındırdığı etnik unsurların çeşitliliği eyaletteki denetimin sağlanmasını zorlaştırmıştı. Bu sebepten dolayı Osmanlıların eyalete tamamen hâkim olması 17. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelmişti (es-Seyyid Mahmud, 1990: 106). 18. yüzyıla kadar vergi sistemi ve idari olarak hakimiyet çoğunlukla devletin tekelinde kaldı. Mültezimler ve mutasarrıflar, eyaletin ve vilayetlerin idari yöneticileri olan kâşiflerden yahut da bu yöneticilerin kapı halklarından kiralama veya açık arttırma usulü ile seçildi. Bu kişiler çoğunlukla Memlûk kökenliydi (Dykstra, 2008: 124). 18. yüzyıla gelindiğinde eyalette hâkim olan idari ve askeri unsurlar yeniçerilere kaydı (Hathaway, 2009: 14-15). Mısır'ın fethinden itibaren faal bir vazifeye sahip yeniçeriler merkezi otoritenin yetersizliğinden dolayı Memlûklere karşı alternatif bir unsur olmaya başladı. Zamanla köle satın alıp Memlûk edinmeye başlayan yeniçeriler güçlenmeye, hizipleşmeye ve yerelleşmeye başladı. Bu noktadan sonra kendilerine tarihçiler tarafından neo-Memlûk sıfatı addedilecekti (Cuno, 1992:27; Philipp, 2004:318; Güner, 2013: 157; Hathaway, 1999: 57). Bir müddet sonra ekonomik hayata atılan yeniçeriler; kahve ve baharat ticaretiyle yüksek gelirler elde etmeye başladı (Hathaway,2016:203-204; Raymond, 2016: 78-79; Raymond, 2002: 55;). Böylece idari ve ticari bir kazanç elde eden hizipler zaman zaman birbirlerine karşı mücadele verseler bile Mısır'daki iltizamları ele geçirmede etkin bir rol oynadılar. Devlet bu noktada karşı bir hamlede bulunarak iltizamlara bağlı mukataa köylülerinin ve arazilerinin sınırlarını daraltarak daha küçük parçalara, hisselerle böldü (Abdul Rahman, 1995: 60-61; Shaw, 1962: 52-53). Böylece toprağın kullanım hakkına sahip olan mültezimin ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesinin önüne geçilmesi amaçlandı. Bu durum beraberinde merkezi otorite tarafından miri toprakların daha fazla kişiye kiralanmasıyla sonuçlandı böylece eyaletin gelirlerinin yükseltilmesi amaçlandı⁹.

⁷ Nil Nehri'nin debisiyle ilgili en detaylı raporlar 19. yüzyılda Fransızlar tarafından tutulmuş ve istatistik defterlerine kaydedilmiştir. 19. yüzyılın sonuna dek Mısır'da herhangi bir baraj inşaatı yapılmı olduğundan dolayı 1870 tarihli Nilometre verilerini Nil Nehri'nin debisini anlamak için kullanabiliriz. Buna göre Nil Nehri'ndeki su miktarının artışı takriben 3 Temmuz'da başlamakta en zirve noktasına 10 Ekim'de çıkmakta ve 31 Ekim'den itibaren düşmeye başlamaktadır (Statistique, 1870: 65-66).

⁸ Mısır'ın İstanbul'dan coğrafi olarak uzak olması, müstakil bir eyalet yapısına sahip olması Osmanlıların hakimiyetinden itibaren tımar sisteminin uygulanmamasına, memlûkler zamanındaki iktidar sisteminin geliştirilip, eyaletin mukataalara bölünmesi ile yönetilmeye başlanmıştı (Shaw,1962b: 109). 18. yüzyılda Mısır'daki Mukataalar 1723 ve 1765-66 tarihli mukataa defterlerine kaydedilmişti. Detaylı inceleme için bkz. (BOA. MAD. D 1350; BOA.BŞM.MSR. d. 16893). Mukataa ile ilgili çalışmalar hakkında bkz. Genç, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötügen Yayıncılık; Shaw, S. J. (1962). *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton: Princeton University Press; Abdulrahman-Nagata, A-Y. (1995). "The Iltizam System in Egypt and Turkey: A Comparative Study", *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, İzmir: Yeni Yol Matbaası; Çakır, B. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl*, İstanbul: Kitabevi Yayınları; Özvar, E. (2018). *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul: Kitabevi Yayınları; Darling, T. L. (2019). *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk (Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660)*, çev. Adnan Tonguç, İstanbul: Alfa Yayınları; Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı Mali Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları; Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergah Yayınları; Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

⁹ Detaylı inceleme için bkz. Abdulrahman, A. (1986). *Al-Rif'a al-Mısriyya fi al-Karn As-Samiun Ömrü*, Ayn Şems Üniversitesi Yayınları: Kahire, s. 106.

Mültezimler hâkim oldukları alanların vergilerini bizzat kendileri yahut yardımcıları vasıtasıyla topluyordu. Vilayetlerdeki kâşifler ise kethüdaları aracılığıyla hakimiyeti altındaki mukâtaaları yönetiyordu. Mültezimin ödemekle yükümlü olduğu vergiler vilayette kâşifler gözetiminde toplanıyor, sarrâf adı verilen malî yetkililerin denetiminde sayımı yapılarak Kâhire'ye bizzat kâşifin yardımcısı olan kethüda ve sarrâf tarafından ulaştırılıyordu. Bu noktadan sonra denetim Mısır valisi, defterdârı ve rûznâmçeye geçiyor, gerekli kontroller ve para miktarındaki doğruluk hesaplanıyordu. (Çelebi, 2007 c.10: 78-79). Paranın noksan olması mültezimin cezalandırılması manasına gelmekteydi¹⁰. Eğer eksik varsa Mısır valisi tarafından tamamlanıyor (BOA. DVNSMHHM. D. 115- 1101), daha sonra merkezi hükümetin izniyle Mısır'ın ve kutsal toprakların bir yıllık ihtiyacı bu hazineden karşılanıp kalan miktar ise İstanbul'a gönderiliyordu (Tabakoğlu, 1985: 60).

2. İcmal Kayıtları: Hesap Verilebilirlik Meselesi

Mısır için icmâl kayıtları devlete karşı eyaletin hesap verilebilirliğinin temel unsuruydu. Mısır diğer eyaletlerden çok farklıydı. Kendi içinde bağımsız gibi görünmekle birlikte yoğun bir bürokrasiye sahipti. Üstelik Osmanlıların yönetimine girmesinden birkaç sene sonra 1524 yılında isyan hareketi meydana gelmiş, yoğun bir çabayla bastırılabilmişti. Bu durum devletin Mısır'a bakışını değiştirmişti. Devlet daha otoriter bir tavır sergiledi¹¹. Valilerin güç kazanması merkezi hükümetin eyalette mutlak iktidarına risk oluşturmuyordu. Bu sebeple Kâhire'ye Osmanlı valisini kontrol altına alabilmek için yeniçeriler gönderilmişti. Ayrıca isyan sonucunda devlete bağlılığını bildiren Memlûklar tasfiye edilmemiş, alternatif bir unsur olarak yönetimde yer almıştı (Holt, 1961: 216). Mısır valisinin ise görev süresi kısıtlanmıştı. 18. yüzyılda bir valinin idari vazifesi yaklaşık olarak 18 ile 24 ay arasında değişiyordu (al-Jaberti, 1994: 241-246). Bürokrasiyi oluşturan yerel eşraf Kâhire'nin ileri gelenleriydi. Bunun dışında malî yönetimin ve vergi toplanmasının kontrolü İstanbul'dan gönderilen defterdâr ve rûznâmçenin idaresindeydi. Hesap vermesi gereken kişi ise Mısır valisiydi. Bu bürokrasiden devletin beklentisi; Mısır'ın güvenliğini sağlamak, reaya üzerinde baskı kurulmasının önüne geçmek ve düzenli olarak vergi toplanmasını sağlamaktı. Vilayetlerdeki malî denetim ise Kâhire'den gönderilen sarrâflar sayesinde sağlanıyor usulsüzlüklerin önüne geçiliyordu (Çelebi, 2007 c.10: 78-79). Toplanan irsâliye hazînesi ruznâmçe ve defterdâr gözetiminde İstanbul'a gönderilmek üzere hazırlanıyordu. Eyaletin merkezi hükümete malî hesapları vermesi ise icmâl defterleri vasıtasıyla sağlanmıştı.

İcmal defterleri çoğunlukla iki yahut üç sayfadan meydana gelirdi. Toplanması gereken vergi miktarı belliydi. Bu miktarın üzerine çıkılmaması veya altına düşülmemesi gerekirdi. Maktû verginin üzerine çıkılması halka zulm manasına gelmekle birlikte altına düşülmesi İstanbul nazarında hoş karşılanmazdı. İcmâllerin hazırlanmasında mutlak yetkili rûznâmçeci ve hazine serdarıydı. Bu sebepten İcmâllerin bazıları rûznâmçeci yahut hazine serdarının mührüyle başlayıp mührüyle sonlanırken, bazıları ise mühürle başlamamış sadece mühür ile sonlandırılmıştır (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16866; BOA. D.BŞM.MSR.D. 16861).

¹⁰ Farklı Cezalandırılma usulleri mevcuttu buna göre; "Çavuşlar gidüp tahsili mümkün olmayan mültezimleri getirüp bu divanhane ortasında makaralarla asılmak için kalın urganlar vardır, allahümme afına, ol meksur mültezimi kollarından ol makaraya bağlayup kırk elli cellad-ı bi aman, fakir ademi üryan edüp bu kadar ayan-ı devlet içinde kollarından berdar edüp eyle fil siki kırbac-ı Fünici ururlar kim herifin feryadı eflake ser çeküp kimse rica etmeğe kadir değildir. Zira rica edecek ademler üç ay başında ve bir nevi her ay başında mevacib isterler. Gözümüzde ise tahsil eyle, bize ver deyü baba oğlu oğul babayı rica etmez. Bu halleri Mısır ayanları bilüp anıñın rica etmezler. Herif-i şerif bi çare malı var ise verüp bir buriya üzre kalır. Malı yoğsa arıkhane ta'bir ederler, cehennem anın yanında A'rafdan anda haps ederler. Bir gece anda duran adem hayatı memat bazarında bulur. Ahir köğlerin ve milk-i emlakin satup halas alır. Bu mahalde hüküm defterdar paşanıdır. Zira cevz [Çün] çera diyemiz. Zira mevacib-i hazine tahsili defterdardan ve çavuşlar kethüdası ve müteferrikabaşından matlubdu" (Çelebi, 2007 c.10: 78; Genç, 2021: 49).

¹¹ Mısır'da Ahmet Paşa isyanı sonrasında idareyi yeniden düzenlemek üzere olağanüstü yetkilerle İstanbul'dan Kahire'ye gönderilen Sadrazam İbrahim Paşa, 1524 yılında Mısır Kanunnamesini hazırlamıştı. Bu kanunnamede yönetimde yer alan bütün unsurların görevleri belirtiliyordu. Görevlerini yapmaması ağır bir şekilde cezalandırılmaları manasına geliyordu "..... ulûfesi kat' oluna ve ulûfesi kat' olunanları anda durgurmayub İstanbula gönderile ve külli şana'at işleseler beylerbeğiye arz olunub katl ideler" (Barkan, 1943: 359).

Bu çalışmadaki 1112 (1700) tarihli icmal kaydının başı belgenin yıpranmasından dolayı okunamamaktadır. Fakat sonunda icmalin kapatıldığına dair mühür bulunmaktadır. 1129 (1717) tarihli icmal belgesi ise mühürle başlayıp mühürle sona ermiştir. Hatta belgenin başında bir buyruldu dahi bulunmaktadır (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16870). 1149 tarihli icmal belgesi icmal el kabı ile başlayıp hemen öncesinde bir buyrulduya yer verilmiştir. Bu buyruldu da “Emini irâde-i hümayûn gereği iş bu sûret-i virilmek” yazmaktadır. Belge icmal silsilesinin ardından Fi 13 Cemaziyel Evvel 1153 tarihi ile sona ermiştir. Mezkur tarih muhtemelen belgenin yeniden gözden geçirildiği yahut bir nüshasının hazırlandığı tarihtir (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879).

Rûznâmçe yahut vezir rütbesindeki hazine serdarı icmâl kayıtlarını yazıya dökerken, icmâl el kabı ile satıra başlamaktadır. Bu satırda icmâlin hangi yılları kapsadığı belirtilmektedir. Eğer icmâl kaydı birden fazla malî yılı kapsıyorsa hangi yıllar aralığında olduğu belirtilir daha sonra ilk yıl verilir. Ayrıca bazı icmâl kayıtlarında hazine serdarının adı yahut dönemin Mısır valisinin ismi geçmektedir¹² (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879). Rûznâmçeci daha sonra fi’l-asl el kabı altında yukarıda belirtilen senenin toplam irsâliye-i kadîm hazinesini Kise-i Mısri ve kûsûr para hesabı üzerinden belirtirdi. Bu hesap 18. yüzyıl için şöyle yapılmaktaydı. Her 25.000 Mısır parası eşittir 1 Kise-i Mısri idi. 25.000’nin her bir katı Kise-i Mısri olarak kaydedilirken, kalan para miktarı ise kûsûr para adı altında kayıt edilirdi (Genç, 2021: 35). İrsâliye-i kadîm hesâbı oluşturulduktan sonra rûznâmçeci tarafından mînhâ el kabı konulur ve altına el-mesârif ile başlayan, padişahın onayı ile yapılan harcamaların olduğu masraflar kısmına geçilirdi (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16886). 18. yüzyıl boyunca masraflar kısmı çoğunlukla, Kise-i Mısri ve kûsur para hesabı üzerinden yapılırken çok nadir olarak Rûmi kese ve gûruş hesabı da Kise-i Mısri ve kûsur paraya alternatif olarak verilmiştir. Masraflar belirtilmeden önce her masraf için vâhid ya da becihet-i el kabı kullanılırdı. Masraflar kısmı bir çok farklı gider kaleminden oluşmaktaydı. Bunlar ise belirli bir silsileye göre yazılmaktaydı. 1707-1779 yılları boyunca icmâl belgelerinin varağının ilk masraf kaleminin çoğunlukla Ciddelüyân askerlerinin masrafı olması hemen sol tarafında ise Kiler-î Âmire’ye gönderilen erzak masrafının yer alması bu durumu kanıtlar nitelikteydi¹³ (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16889). Hemen altında genellikle hac için gerekli masraf kalemleri yer alır. Daha sonra ise Mısır ve civarındaki yerleşkelerin; köprü, saray, su kanalı, kale tamir masraflarına yer verilir. Belgenin masraflar bölümünü belirten son kısmında ise eğer o yıl içerisinde ortaya çıkacak hazineye dahili olmayan harici bir masraf varsa belirtilirdi. Masraflar belirtildikten sonra rûznâmçeci belirtilen masraf kalemlerinin bitiminin hemen altına bir çizgi çeker yekûn/ye-kûn adını verdiği el kabı yazardı. Altına hazîne-i irsâliyeden düşen masrafların hangi yıla ait olduğunu belirtir. Her 25.000 parayı 1 Kise-i Mısri olarak yazar, kalan miktar ise kûsur para olarak işlerdi (Genç, 2021: 54).

Yukarıda bahsi geçen masraf kalemlerinin aynı biçimde yazılıyor olması karşımıza iki önemli noktayı çıkarmaktadır. Bunlardan ilki rûznâmçeci tarafından bir şablon oluşturulduğu ve her sene harcama kalemlerinin yeri değiştirilmeyerek masraf miktarları yazıldığıdır. Diğeri ise her yıl birden fazla Mısır icmâl kaydı nüshası tutulduğudur. Bu kayıtlardan biri merkeze yani İstanbul’a irsâliye hazînesi ile birlikte gönderilirken diğeri kayıt Mısır’da muhafaza edilmektedir. Böylece hazine serdarı

¹² 1102 (1700), 1129 (1717) ve 1149 (1736-37) tarihli icmal belgelerinin üslubu içerik ve yazılış bakımından benzerlik taşımaktadır. 1102 (1700) tarihli belgenin icmal el kabı yıpranmış dahi olsa okunabilir vaziyette olan kısımlar her 3 icmalde de aynıdır. Her 3 icmalde de paşanın adı “hazreti vezir-i ruus zamir... paşa muhafız-ı mahrusa-i Mısır hala dame iclalehû” olarak yazılmıştır (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16862-A; BOA. D.BŞM.MSR.D. 16870; BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879). 1169 (1755-56) tarihli icmalde ise mezkur el kablara yer verilmemiştir. El kab yerine icmal suretinin senesi verildikten sonra “hazine-i amire beği Mehmed Beğe teslim olunan defter suretidir” ifadesi kullanılmıştır (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16896).

¹³ İcmâl belgelerindeki mezkur silsilenin temel sebebi muhtemelen ruznamçeci tarafından hazırlanan icmal belgelerinin bir önceki seneye ait olan icmal belgesinin kopya edilerek düzenlenmesinden kaynaklanmaktaydı. Zira icmallar bu benzerliği gösterirken aynı durum mukataa defterleri için de geçerliydi. 1057 (1647), 1135 (1723-24), 1179 (1765-66) ve 1212 (1797) tarihli mukataa defterleri yazım üslubu tarafından farklılık gösterse de içerik bakımından benzerlik taşımaktadır. Her iki defterinde sonunda Mısır’da ümeradan toplanan ve irsâliye hazinesinin bir kısmını da oluşturan keşufiyye vergisi neredeyse aynı şekilde verilmiştir (Genç, 2021, 81; Shaw, 1962, 145- 46-47-48).

yahut rûznâmçeci bir sene önceki icmâl kopyasını esas alarak yeni hasat yılının icmâlini iki nüsha olarak oluştururdu. Ayrıca merkezdeki kayıtlarda aynı yıla ait birden fazla nüsha vardır. Bir de bu duruma ek olarak 4 numaralı Mühimme-i Mısır'da 631 numaralı hükümde 1141 senesine ait bir icmâl kaydının özeti mevcuttur (BOA. A. DVNSMSR. D 4-631). Bu kayıt bize devletin irsâliye hazînesini kontrol edip hassasiyet gösterdiğini ayrıca divanda tartıştığını ve özetini kayıt altına aldığını kanıtlar niteliktedir.

İcmâl kayıtlarında masraflar oluşturulduktan sonra rûznâmçeci el-bâki el kabı oluşturur. Burada irsâliye-i kadîmden masrafları çıkartınca kalan miktar belirtilirdi. Ayrıca her sene masraflardan verilen fazla-i ciddelûyân ücreti bir malî yıl sonra hazineye geri girer ve bu miktar da icmale eklenirdi. Oluşturulan bu icmâl önceki malî yıl gözetilerek hazırlanıyordu. Eğer malî yıl içerisinde düzenli harcamalar yapıldıysa ve devletin Mısır hazinesine yük getirebilecek bir masrafı yoksa, el-bâki el kabı altında ortaya çıkan miktar İstanbul'a gönderilirdi. Fakat Mısır çevresinde isyan, askeri bir sefer yahut Akdeniz'de bir savaş varsa bu askeri harcamalar da Mısır hazinesinden karşılanırdı (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16871). Rûznâmçeci bu harcamaları belirtmek için minhâ el kabını tekrar kullanırdı. Ek masraflardan sonra elde kalan irsâliye hazînesi miktarı, el-bâki, yekûn yahut cem'an el kablari altına yazılır, mühür vurulur hazine serdarına irsâliye hazînesi ile birlikte teslim edilirdi. Hazine serdarı ise beraberindeki heyetle birlikte Mısır irsâliyesini İstanbul'a ulaştırırdı.

3. Masrafların Gelir Gider Dengesine Etkisi

Vilayetlerden vergi toplamak karmaşık ve zor bir süreçti fakat asıl zorluk irsâliye hazînesi Kâhire'ye ulaşınca başlıyordu. Mısır valisinin asli görevi vilayeti korumak, düzeni sağlamak ve merkezi hükümetin talep ettiği vergi miktarını karşılamaktı. Bu noktada Mısır valisi kilit bir rol üstleniyordu. Mısır'dan gönderilen vergi miktarı merkezi hazinenin bir çok yükünü hafifletiyordu. Fakat dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardı, eyaletin ihtiyaçları! Mısır, Osmanlı Devleti'nin en geniş tarım arazilerine sahip eyaletiydi fakat buna bağlı olarak artan iş yükünü karşılayabilecek malî bir sistem kurulamamıştı. Kutsal toprakların gelir ve gider düzeni tamamen Mısır hazinesinden karşılanıyordu. Bu durum hazine üzerinde büyük bir mali yük teşkil etmekteydi. Fakat bu karşılanması zorunlu bir ihtiyaçtı. Osmanlı Padişahı Hâdimü'l-Haremeyni's-Şerifeyn idi. Yani Mekke ve Medîne'nin hizmetkârıydı. Bu kutsal toprakların malî ihtiyaçlarının karşılanmaması Osmanlı padişahının kendi halkının ve yabancı devletlerin nazarında itibar kaybına uğramasına sebep olabilirdi. Bu yüzden Mısır'dan toplanan vergilerin İstanbul'a ulaştırılmadan Haremeyn masraflarının karşılanması mutlak zorunluluk haline gelmişti. Kutsal şehirlerin ekonomik yapıları irsâliye hazînesine malî bir külfetti. Fakat Osmanlılara göre Mekke ve Medîne gibi dünyanın en değerli şehrine hizmet etmek Allah tarafından her kula nasip olmayacak büyük bir armağandı. 1169 (1755-56) 1170 (1756-57) ve 1171(1757-58) yıllarında Mısır'dan İstanbul'a irsâliye hazînesi gönderilememiş ve merkezi hazine zor bir duruma girmiş olmasına rağmen kutsal şehirlere yapılan hizmetler devam etmiştir (BOA. BŞM.MSR.d. 16896).

Mısır valisi, vilayetlerden 1112 (1700-01) ve 1129 (1717) yılında 1268 Kise-i Mısri ve 19055 para vergi toplamıştı¹⁴ (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16862-A; BOA. D.BŞM.MSR.D. 16870).

¹⁴ 1129 (1717)Toplanan 1268 Kise-i Mısri ve 19055 paranın; 1200 kisesi irsaliyye-i kadim, 50 Kise-i Mısri ve 19055 para Mühimmat-ı Kiler-i Amire, 18 Kise-i Mısri ise Baha-i Barut-ı Siyah ma Baha-i Dogan'dan oluşmaktadır (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16870). 1149 (1736-37) tarihinde mezkur vergi miktarı tıpkı 1129 (1717) tarihli icmaldeki gibi 1268 Kise-i Mısri ve 19055 para toplanmıştı . Toplanan bu miktarın 1200 Kise-i Mısri miktarı irsaliyye-i kadim, 50 Kise-i Mısri, Mühimmat-ı Kiler-i Amire ve 18 Kise-i Mısri miktarı ise baha-i barut geliridir (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879). 1169 (1755-56) senesinde ise yalnızca toplam vergi miktarı olan 1415 Kise-i Mısri ve 6.948 paraya yer verilmiştir. Detay yoktur (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16896).

1149 (1736-37) yılında yine 1268 Kise-i Mısri ve 19055 para ile vergi toplayarak istikrarını sürdürmüştü (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879). 1169 (1755-56) yılında ise 1415 Kise-i Mısri ve 6948 para ile önceki senelere oranla daha yüksek miktarda vergi toplanmıştı. İrsaliye hazinesindeki bu fark 146 kise ve 12.893 kûsur pare olarak yazılan ve “cedid” olarak geçen artış, elimizdeki defter serilerinden anlaşıldığı kadarıyla ilk defa 1158 (1745-46) irsaliyesinde meydana gelmişti (BOA. TS.MA.d 3161). Vergi miktarındaki artış eyalet içerisindeki masraflarında artmasına da sebep olmuştu. İrsaliye hazinesinde yapılan muzaf-ı cedid olarak da adlandırılan artış miktarı 1174 senesine kadar aynı şekilde sabit kalmıştır. bu tarihten sonra ise artışlar ve düşüşler düzensiz bir şekilde meydana gelecektir¹⁵ (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16894).

Tablo 1. Yıllara Göre Mısır Hazinesinden Toplanan Vergi Miktarları

	1112 (1700) ¹⁶	1129 (1717)	1149 (1736-37)	1169 (1755-56)
Kise-i Mısri Üzerinden Toplam Vergi Miktarı	1268 Kise-i Mısri 19055 Para	1268 Kise-i Mısri 19055 Para	1268 Kise-i Mısri 19055 Para	1415 Kise-i Mısri 6948 Para
Para Hesabı Üzerinden Toplam Vergi Miktarı	31.719.055	31. 719.055 Para	31.719.055 Para	35.381.948 Para

Toplanan vergiler Mısır’ın ve kutsal toprakların ihtiyacı gözetilerek harcanıyor kalan miktar ise İstanbul’a iki farklı şekilde gönderiliyordu. Hazinenin bir kısmı hazine serdarı ile gönderilirken bir kısmı ise poliçe şeklinde bezirganlar vasıtasıyla İstanbul’a ulaştırılıyordu¹⁷. 1112 (1700) yılında toplanan irsaliye hazinesi 31.719.055 paraydı. Masraflar 11.804.077 para iken İstanbul’a gönderilen para miktarı 19.914.978 paradır (BOA.D.BŞM.MSR.d. 16862-A). 1129 (1717) yılında toplanan irsâliye-i kadîm hazinesinin para hûlasası üzerinden miktarı 31.719.055 paraydı (BOA. D.BŞM. MSR.D. 16870). Bu paranın 7.025.902 kadar miktarı Mısır’ın ve kutsal toprakların ihtiyacını karşılamak üzere ayrılmıştı. 24.807.947 para ise İstanbul’a Enderun hazinesine aktarılmıştır. Bu yıl için hazinenin 4/1’i masraflara ayrılmışken kalan 4/3 lük miktarı İstanbul’a gönderilmiştir.

1149 (1736-37) yılına gelindiğinde toplam irsâliye-i kadîm 31.719.055 para ile 1129 (1717) yılındaki toplam irsâliye ile aynı miktarda toplanmışken harcama kalemlerinde oluşan farklılık 5 milyon para kadar artış göstermiştir (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879). Mısır için ayrılan miktar 12.732.182 para iken Enderun hazinesine aktarılan miktar 19.101.667 paradır. Burada dikkat etmemiz gereken husus devletin masraflarında artış olduğudur.

¹⁵ Bu durum Mısır irsaliye hazinesindeki düzensizliklerin ve bozulmaların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Zira 1174 (1760-61) senesinde 44.268.365 olarak toplanan para (1565 Kise-i Mısri ve 1.948 pare) miktarını (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16894) 1176 senesinde 45.058.590 para takip etmiştir (1802 Kise-i Mısri ve 8.590 pare). 18. yüzyıl boyunca Mısır irsaliye hazinesinden toplanan vergi miktarı 1178 (1764-65) senesinde en yüksek miktarına 46.188.784 para miktarı ile çıkmıştır (Genç, 2021, 58). Ardından Bulutkapan Ali Bey’in isyanı (1768-73) ve sonrasında Memluk beylerinin iktidarı, Mısır’da yönetimi istikrarsız bir duruma düşürmüş, mezkur tarihten sonra irsaliye hazinelerinde Fransızların Mısır’ı işgaline dek (1798-1801) olumsuz durum devam etmiştir (Genç, 2021, 59).

¹⁶ (Tok, 2014, 178; BOA. D. BŞM.MSR.D. 16862).

¹⁷ 1112 (1700) senesinde İstanbul’a gönderilen irsaliye hazinesinin 700 kişelik miktarı (17.500.000 para) hazine serdarı vasıtasıyla teslim edilmişken 96 kise ve 14.978 paralık tutar (2.414.978 para) bazirgan olarak da adlandırılan sarraflar vasıtasıyla saraya poliçe şeklinde ulaştırılmıştır (BOA. D. BŞM.MSR.d. 16862-A). 1129 (1717) senesinde hazine serdarı eliyle teslim edilen miktar 807 kise (20.175.000 para), bazirganlar vasıtasıyla poliçe olarak ulaştırılan temessukat ise 180 kise ve 7.947 kûsur paradır (4.507.957 para) (BOA. D. BŞM.MSR.d. 16870). 1149 (1736-37) senesinde ise Mısır irsaliye hazinesi İstanbul’a 3’e bölünerek 3 farklı kişi tarafından getirilmişti. 660 kise ve 23.746 kûsur paralık (16.523.746 para) miktar hazine serdarı, 156 kişelik miktar ruus veziri Mustafa Paşa, 77 kise ve 21.062 kûsurluk miktar (1.946.062 para) ise poliçe yoluyla bazirgan vasıtasıyla İstanbul’a teslim edilmişti (BOA. D.BŞM.MSR.d.16879).

1129 (1717) tarihli icmalde yer almayan tamir masrafları 1149 (1736-37) tarihli icmalde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum tamir uğraşının sürekli yapılması gerekmeyen bir işlev olmasıyla ilgidir. İhtiyaç halinde yapılması gerekir. Bir önceki senelerde meydana gelmeyen masraflar bir sonraki senede meydana gelebilir. Bu durum irsâliye hazinesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kutsal toprakların masraf ihtiyacı 1129 (1717) tarihli icmal kaydıyla karşılaştırıldığında artış göstermiştir.

1169 (1755-56) senesinde irsâliye-i kadîm olarak 35.381.948 para toplanmıştır (BOA. D.BŞM. MSR.D. 16896). Masraf olarak kayda geçen miktar ise 43.320.546 paradır. 1169 (1755-56) senesinde Enderun hazinesine Mısır irsâliyesinden para aktarılmamıştır. Bu durum 1171 (1757-58) yılına kadar devam etmiştir. 1172 (1758-59) yılında ise 3 senelik olarak 10.645.327 para ancak gönderilebilmiştir (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16896). Böyle olumsuz bir mali durum oluşmasının temel sebebi; kutsal topraklara gönderilen para miktarında yüksek bir artış olması ve Mısır'daki kalelerin ve su yollarının tamire olan ihtiyacının artmasıdır. Ayrıca merkezi hükümetin Mısır ve civarındaki seferler için Mısır hazinesine başvurduğu görülmektedir. 1169 (1755-56) senesinde ilk defa masraflar irsâliye-i kadîmden fazla çıkmıştır. Mısır valisi merkezi hükümetin izni ile iç borçlanma yoluna başvurmuştur. Rıdvan Kethüda'dan 500 kese, Mehmed Beğ ve Halil Beğ'den 509 Kise-i Mısri ve 868 para borç alınmıştır (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16896). Toplam borç miktarı ise 25.225.868 para olarak kayda geçmiştir. 1172 (1758-59) yılı icmâl kayıtlarına göre alınan borç miktarının 19.542.432 parası ödenmiştir. Kalan 5.683.436 paralık miktar belirtilmemektedir (BOA. D.BŞM.MSR.D. 16896).

Tablo 2. Yıllara Göre Mısır Hazinesinin Masrafları

	1112 (1700) ¹⁸	1129 (1717) ^{s19}	1149 (1736-37)	1169 (1755-56)
Para Hesabı Üzerinden Toplam Masraf Miktarı	11.804.077	7.025.902	12.732.182	43.320.546
Yıllara Göre Merkezi Hazineye Gönderilen Mısır Hazinesinin Miktarı				
Para Hesabı Üzerinden Toplam Vergi Miktarı	19.914.978	24.807.947	19.101.667	0

1169 (1755-56) yılında gelir gider dengesinin bozulmasının temel sebebi Mısır valisi Ali Paşa'ya verilen 25.152.728 paradır. İcmâl kayıtlarında bu paranın harcama kalemi Âsakir-i Mısır-ı Âli Paşa olarak belirtilmektedir. Al- Demurdaşi kroniğinde 1169 (1755-56) senesi için askeri bir harekât yazmamaktadır. Fakat 1168 (1754-55) senesinde Mısır yönetiminde hâkim bir unsur olan Kazdağlı hanesi sosyal grup içerisindeki rakiplerini ortadan kaldırmıştır (Al-Damurdashi, 1991:385-387). Kâhire'de iç savaş niteliğinde olan bu olay Mısır'ın sosyal ve siyasi hayatını olumsuz olarak etkilemiştir. Mısır'ın ekonomik ve sosyal hayatını yöneten ticaret elitleri arasında meydana gelen güç savaşıdan merkezi hükümet de etkilenmiş olmalıdır. Ali Paşa'ya verilen askeri harcama miktarının bu olay ile alakası kuvvetle muhtemeldir.

¹⁸ Bu veri BOA. D.BŞM.MSR.D. 16862-A adlı icmal kaydından alınmıştır. Özen Tok'un "H. 1112 (M. 1700) Tarihli Mısır İrsaliye Hazinesi" adlı çalışmasında kullanmış olduğu BOA. EV. HMH. d. 1153 adlı icmal kaydında toplam masraf miktarı 15.804.077 paradır. Böylece Enderun hazinesine gönderilen toplam irsaliye hazinesi miktarı 15.914.978'dir (Tok, 2014, 180).

¹⁹ 1112 (1700) senesinde tablo 2'de yer alan verilere göre toplam vergi miktarı olan 19.914.978 para ile 11.804.077 parayı toplayınca tablo 1'de yer alan toplam vergi miktarı olan 31.719.055 paraya ulaşılmıştır. Fakat aynı durum 1129 (1717) ve 1149 (1736-37) tarihli icmallere için geçerli değildir. Zira bu icmallerde İstanbul'a gidecek olan vergi miktarını ortaya koymak için kapatılan elbaki el kabının altında 4 Kise-i Mısri ve 14.794 paralık *Fazla-i Ciddeluyan* ücreti toplanmıştır. Bu miktar tam olarak 114.794 paradır. Böylece Tablo 2'de yer alan 24.807.947 paralık miktarı 7.025.902 para ile topladığımızda 31.833.849 para yapmaktadır. Bu miktardan icmale sonradan eklenen 114.794 paralık *Fazla-i Ciddeluyan* masrafını çıkardığımızda karşımıza 31.719.055 paralık toplam vergi tutarı çıkmaktadır. Aynı hesap durumu 1149 (1736-37) senesi için de geçerlidir.

Mısır'ın kırılğan bir ekonomiye sahip olduğu sürprizlere açık olmadığı Bulutkapan Ali Bey'in isyanı ile tekrar ortaya çıkmış, Fransızların Mısır'ı işgali doğrultusunda bu durum kanıtlanmıştır. Ali Bey'in İsyan ettiği 1180 (1767) senesine müteakip İstanbul'a 8 yıl boyunca irsâliye hazînesi aktarılamamış ancak 9. Yıl mevcut hazine darsaadete ulaştırılmıştır (Genç, 2021: 144). Bu yıllarda icmâl kayıtlarında vergi toplandığı sabittir fakat İstanbul'a gönderilememiştir. Bunun temel sebebi Ali Bey'in isyanın ekonomik etkileridir. İsyan sonrasında eyaletteki mevcut düzenin yeniden sağlanması için irsâliye hazînesinin kullanılması kuvvetle muhtemeldir. Mısır ve Kâhire'deki politik dengelerin ani değişimine İstanbul ayak uyduramamaktadır. Bu durum devletin otoritesini sarsmakla birlikte merkezi hazineyi ve Mısır hazinesini olumsuz etkilemektedir.

1112 (1700) 1129 (1717) 1149 (1736-37) ve 1169 (1755-56) tarihli icmâller incelendiğinde irsâliye hazînesinde irsâliye-i kadîm adıyla toplanan vergilerde düzenli bir yükseliş olduğu görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak artan harcama masrafları negatif bir seyir göstermektedir. 1112 (1700) tarihli icmal kaydında kutsal toprakların masraf miktarı 9.415.709 para iken 1129 (1716-17) tarihli icmâl kaydında Haremeyn-i Şerîfeyn masrafları 200.000 paraya düşmüştür. 1149 (1736-37) yılında bu miktar tekrardan 8.385.000 para bandına yükselmiştir. 1169 (1755-56) yılında ise olağan dışı bir yükselişle 11.052.472 para olarak icmale kayıt edilmiştir²⁰. 1112 (1700) yılında Haremeyn masrafları; hac vazifesinin Şam güzergahı (surre) için harcanan miktar ve zahire bedelleri, Mekke'deki askerlere ödenen ücret, Kâbe örtüsüne harcanan masraf, hac güzergahındaki kalelerin tamiri ve Mekke su yollarının tamiri için harcanan masraf gruplarından oluşuyordu (Tok, 2014, 180; BOA. D.BŞM.MSR.d. 16862-A). 1129 (1717) yılında Haremeyn'e gönderilen ücret Kâbe örtüsü ile sınırlıyken 1149 (1736-37) yılında Kâbe örtüsü, Şeyhü'l Haremeyn ücreti, hac güzergahındaki bedevi kabilelerine verilen rüşvet, Haremeyn'e gönderilen develerin ücreti, Şam el-haccına verilen ücret ve Mısır el-haccına verilen ücret olarak belirtilmiştir. Bu masraflar mezkur tarihte toplam hazinenin yaklaşık olarak 1/4²¹'ine denk gelmektedir. 1169 (1755-56) yılında ise harcama kalemlerinin çoğunu Haremeyn masrafları kaplamıştır. Bunlar; Şeyhü'l Haremeyn ücreti, Kâbe örtüsü, Haremeyn'e gönderilen balmumu ücreti, Mısır el- haccına verilen ücret, Haremeyn'e gönderilen gılâllerin²² ücreti, bir adet daha Kâbe örtüsü ücreti, Haremeyn'e gönderilen develerin ücreti, bir adet daha Haremeyn'e gönderilen gılâllerin ücreti olarak sınırlandırılmıştır. Bu ücretler 1169 (1755-56) yılı hazinesinin 1/3²³'ine denk gelmektedir.

Bahsedilen bu masraflar dışında Mısır hazinesinin İstanbul'a karşı sorumlulukları vardır. Bunlar, Mısır'da yer alan Tersane-î Âmire'nin bakım-onarım masrafları ve Kiler-î Âmire'ye gönderilen erzaklardır. Mısır'da tersanedeki kalyonların bakım, onarım, yenilenme ve eksiklerinin giderilmesi Mısır hazinesi tarafından karşılanmaktadır. Tersane-î Âmire masrafı bütün bir Mısır hazinesi göz önüne alındığında yüksek bir miktarı kapsamasa bile yıllık tahsisatın sürekli olması irsâliye hazînesine yük getirmektedir. İcmâl kayıtlarında Kiler-î Âmire'ye gönderilen erzaklar; şeker, pirinç, hummas şerbeti ve mercimek olarak geçmektedir. Bu masraflar bizzat İstanbul'a padişahın sarayının ihtiyaçları için gönderilmektedir.

²⁰ Özen Tok, 1165 (1751-52) senesi için 873 Kise-i Mısri ve 7326 (21.832.326) genel masraf tutarından 697 Kise-i Mısri ve 8.858 küsur pareyi (17.433.858) Haremeyn masrafları olarak bulmuştur. 1166 (1752-53) senesi için 523 Kise-i Mısri ve 23.672 (13.098.672) genel masraf tutarından 387 Kise-i Mısri ve 1.736 (9.676.736) paralık tutar Haremeyn masrafları olarak ortaya çıkmıştır. 1167 (1753-54) senesinde ise 428 Kise-i Mısri ve 24.468 küsur parelik (10.724.468 para) genel masraf miktarının 291 Kise-i Mısri ve 17.532 küsur parelik (7.292.532) kısmını Haremeyn masrafları oluşturmuştur (Tok, 2013 :333-334). Özen Tok'un elde ettiği verilere göre 3 yıllık periyot içerisinde Haremeyn masraflarında pozitif yönlü bir düşüş mevcutken 1169 (1755-56) tarihli icmal kaydında mezkur masrafların tekrardan yükselişe geçtiği gözlenmiştir (BOA.D.BŞM.MSR.d.16896).

²¹ Net olarak masrafların oranı 3,78'dir.

²² Gılal : Tahıllar, Mahsuller.

²³ Net olarak masraf oranı: 1/3,20'dir.

Tıpkı Tersane-î Âmire ihtiyaçları gibi süreklilik arz eden bir masraf grubudur. Mısır irsaliyesine bu masraf grubun yükü 1112 (1700) tarihi itibariyle 1.994.104 paradır. 1129 (1717) senesi için bu miktar 1.614.498 paraya düşmüştür. Bu miktar toplam hazinenin 1/19²⁴una denk gelmektedir. 1149 (1736-37) senesi için mezkur masraf kaleminin miktarı yaklaşık %35 artarak 2.722.065 paraya yükselmiştir. Maktû miktar ise toplam irsaliye hazinesinin 1/11²⁵'ine denk gelmiştir. 1169 (1755-56) senesinde ise bu masraf grubu en yüksek sayıya ulaşarak 2.755.415 parayı görmüştür. Toplam hazine içerisindeki yeri ise 1/12²⁶ olmuştur. Miktarın artıp oranın düşmesinin yegâne sebebi ise toplanan hazine miktarındaki 3.662.893 paralık artıştır.

İcmâl defterlerinin masraf kalemlerini oluşturan son kısım ise Mısır ve bağlı olan vilayetlerdeki tamir harcamalarıdır. Bu grubun içinde köprü, kale, su yolları, su kemerleri, saray odaları masrafları vardır.²⁷ 1112(1700) senesinde bu masraf grubunu 200.000 para ile Süveyş Limanı'nda yer alan Muradiye vakfının tahıl ambarının tamiri oluşturmuştur (Tok, 2014 :180; BOA. D. BŞM.MSR.d. 16862-A). 1129 (1717) tarihli icmâl kaydında tamir masrafı bulunmamaktadır. 1149 (1736-37) yılında tamir ihtiyaçları için ayrılan ücret 626.113 paradır. Bu miktar toplam hazine içerisinde 1/50²⁸ oranında yer kaplamaktadır. 1169 (1755-56) yılında ise bu miktar 3.192.700 paraya yükselmiştir. Toplam hazine içerisinde ise 1/11²⁹ oranında yer kaplarken 1149 (1736-37) tarihli icmâl kaydıyla kıyaslandığında tamir harcamalarında 5 kat artış kayda geçmiştir.

Tablo 3. İcmal Kayıtlarındaki Masraf Gruplarının Miktarı

	1112 (1700) ³⁰	1129 (1717)	1149 (1736-37)	1169 (1755-56)
Para Cinsi Üzerinden Haremeyn-i Şerîfe'nin Masrafları	9.415.709	200.000	8.385.000	11.052.472
Para Cinsi Üzerinden Tersane-î Âmire ve Kiler-î Âmire'nin Masrafları	1.994.104	1.614.498	2.722.065	2.755.415
Para Cinsi Üzerinden Mısır ve Bağlı Olan Vilayetlerin Tamir Masrafları	200.000	0	626.113	3.192.700

²⁴ Net olarak masrafların oranı: 31/19.64'dür.

²⁵ Net olarak masrafların oranı: 1/11.65'dir.

²⁶ Net olarak masrafların oranı: 1/12.84'dür.

²⁷ Osmanlı Mısır'ın da üretim mekanizmasının işleyebilmesi için su kanallarının ve su kemerlerinin sürekli olarak kontrol edilmesi gerekiyordu. Üretimin sürekliliği için su kanallarının yıllık bazda temizlenmesi ve tamir edilmesi gerekirdi. Nil sularının taşıp, kanallar vasıtasıyla üretim topraklarını sulaması başta Mısır, Hicaz ve İstanbul olmak üzere birçok şehrin gıda ihtiyacını tedarik ediyordu. Detaylı inceleme için bkz. (Mikhail, 2010: 575-576; Mikhail, 2009: 71).

²⁸ Net olarak masrafların oranı: 1/50.66'dır.

²⁹ Net olarak masrafların oranı: 1/11.08'dir.

³⁰ Bu tarihteki mezkur veriler BOA. D.BŞM.MSR.d. 16862-A numaralı icmal belgesinden alınmıştır. Özen Tok'un kullandığı BOA. EV. HMH. d. 1153 numaralı belgede ise yukarıdaki mezkur masraflara 160 Kise-i Mısrilik Şam Emiri'ül Haccına verilen imadadiye de dahil edilmiştir. Böylece Özen Tok, Haremeyn-i Şerîfe'nin masraflarını mezkur sene için 13.415.709 para olarak bulmuştur (Tok, 2014, 180).

Mısır irsâliye hazînesi içerisinde yer alan masraflar yukarıda belirtilmiştir. Fakat açıklanmayan önemli bir husus ise toplanan vergilerin Kâhire'ye ulaştırılmasının ücreti meselesidir. Bu ücret ne kadar tutmuştur? Kâhire'de toplanan irsâliye hazînesinin İstanbul'a padişaha ihracı için gereken para miktarı nedir? Bu soruların cevapları 18. yüzyıl icmâl kayıtlarında yer almamaktadır. İcmâl kayıtları toplanan vergi miktarını ve bu miktar içerisinde yapılan harcamaları göstermektedir. Fakat mezkûr dönemdeki kayıtlarda böyle bir malî bilgi yoktur. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Mısır'ın idari işleyişini anlatırken 1082 yılına ait bir adet icmâl kaydı verir. Bu belgeyi der-beyân-ı icmâl îrâd u masârîf-i mahrûse-i Mısır an vâcib sene 1082 be-mûceb-i tahrîr-i müşârun ileyh İbrâhîm Paşa olarak başlatır (Çelebi, 2007 c.10: 90). Belgede iki husus çok büyük önem arz etmektedir. İlki 1082 (1672) yılına ait icmâl kaydında o malî yıla ait vilayetlerden toplanan gelirlerin tamamının belirtilmesidir. 18. yüzyıl icmâl belgelerinde böyle detaylı bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Evliya Çelebi, bu kayıta vilayetlerden toplanan yekûn vergi miktarını belirtmez. Mısır'ın neresinden hangi amaçla ne miktarda vergi toplandığını belirtir. 18. yüzyıl icmâl belgelerinde ise verginin hangi amaçla nereden toplandığı yer almaz sadece toplam vergi miktarı Kise-i Mısri üzerinden verilir kalan miktar ise para cinsinden belirtilirdi. Evliya Çelebi'nin kaydında hesaplar tıpkı 18. yüzyıl kayıtlarında olduğu gibi Kise-i Mısri ve para cinsi üzerinden belirtilmektedir. Seyahatnamede tıpkı mezkûr yüzyılda olduğu gibi minhâ- el mesârîf el kabını kullanarak o yıla ait masraflar belirtilir. Burada en önemli nokta ve ihrâcât-ı irsâliye ilâ dergâh-ı âlî başlığı altında vermiş olduğu 97 Kise-i Mısri ve 10.565 paralık masraf miktarıdır (Çelebi, 2007 c.10: 90). H.1082 yılı irsâliye hazînesinin Mısır'dan İstanbul'a gönderilmesi için gereken ücret 2.435.565 paradır ve bu para Mısır hazînesinden karşılanmıştır (Çelebi, 2007 c.10: 90). Vilayetlerde toplanan verginin Kahire'ye getirilmesi için belirtilen ücret ise 427.374 paradır. Bu masraf ise ve mukâta'ât ve ihrâcât-ı dîvân-ı Mısır, Masraf adı altında verilmiştir (Çelebi, 2007 c.10: 90).

SONUÇ

Bu çalışma ile birlikte Mısır hazinesinin Devlet-i aliyye açısından önemine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Mekke ve Medîne gibi kutsal toprakların hâkimiyeti ve ihtiyaçları için Mısır'ın ve hazinesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Mısır'ın geniş ve engebeli coğrafyası devletin bu eyaleti genellikle yıllık olarak değişen mutlak bir iktidara sahip, egemen bir Osmanlı valisinin yönetmesine olanak sağlamıştır. Fakat 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu mutlakiyet yerini Kahire ve taşra elitleri ile etkili bir işbirliğine bırakmıştır. Bu sebeple merkezi hükümet Mısır'ı vilayetlere bölerek mukâtaalara ayırmıştır. Vilayetlerin yönetimine kâşif adı verilen Memlûk köleleri getirerek Mısır'daki toprak rejimini ve vergi sistemini kendi lehine bağlamayı arzu etmiştir. 18. yüzyıl için Mısır gibi geniş bir eyaletten vergi toplamak büyük bir sorumluluk ve zorlu bir işti. Köylülerden İstanbul'a uzanan bu süreç yaklaşık olarak 18 ayı bulmaktadır. Üretimin devamlılığı için köylü- mültezim ve kâşif üçgenindeki ilişkiler dikkatli bir biçimde oluşturulmalıydı. Köylünün ağır vergi yükü altında ezilmesi toprağını terk etmesine ve o yıl vergi alınamamasına sebep olmaktadır. Kâşifin mültezim üzerinde mutlak bir otorite kurması ise mültezimin köylüden ağır ve haksız vergiler toplamasına neden olmaktadır. Bu üçlü ilişki, kurulması zor fakat korunması daha da zor bir denklemdir. Devlet ise köylüyü iltizam sistemi ile koruma altına almış olsa da bu sistem her zaman düzenli olarak işlememektedir.

Bu çalışmada Mısır'dan toplanan vergilerin İstanbul'a ulaşması iki aşamada incelenmiştir. İlk aşama köylünün toprağını ekmesi ile başlar ve mültezimin vergi toplaması ile devam eder son kısım ise verginin Kâhire'ye getirilmesidir. Bu süreç içerisinde yer alan unsurlar, Mısır valisi tarafından sürekli denetlenmiştir. En ağır yük şüphesiz ki yılda iki kez hasat yapan Mısır köylüsüne aittir. Mültezim ise sürekli risk ve tehlike altındadır. Kâşifler ve Kahire'deki Mısır valisi tarafından devamlı olarak kontrol edilmektedir. Görevini eksik yapması ve halka zulm etmesi, öldürülmesi yahut ağır bir biçim de cezalandırılması manasına gelmektedir. İkinci aşama ise Kâhire'de toplanan vergilerin İstanbul'a

ulaştırılmasıdır. Bu aşamada Mısır bürokrasisi ve Osmanlı valisi devreye girer. Osmanlı valisinin temel amacı toplanmış olan vergilerin eksiksiz ve güvenli bir şekilde İstanbul'a ulaşmasını sağlamaktır.

Araştırmada Mısır hazinesinden yapılan harcamaların İstanbul'un izni ile yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu harcamalar icmâl kayıtlarında detaylı olarak belirtilmiştir. Yapılan harcama tutarları 18. yüzyılın ilk çeyreğinde hazineye neredeyse yük oluşturmamaktadır. Dönemin ikinci yarısından sonra ise Mısır'daki masraflar artmıştır. Devlet bu masrafları karşılayabilecek malî yükümlülükler oluşturmuştur. Harcama tutarlarındaki yüksek oranlar sebebi ile 1169 (1755-56) yılında Mısır'dan İstanbul'a irsâliye hazînesi gönderilememiştir. 1170 (1756-57) yılında da gönderilemeyen irsâliye hazînesi 1172 (1758-59) yılında ancak gönderilebilmiştir. İcmâller incelendiğinde ortaya çıkan en temel faktör Mısır ve civarında oluşan askeri hareketlilikten hazinenin olumsuz olarak etkilendiği gerçeğidir. Devletin ise temel prensibi eski düzenin sağlanması yolunda hareket etmektir. Bu uğurda İstanbul, yıllık olarak kendisine gönderilen irsâliye hazînesinden dahi vazgeçmiştir. Mısır'da isyan teşebbüslerinden sonra düzenin sağlanması Devlet-i aliyyenin eyalet içerisindeki birincil önceliğidir. Eyalet işleyişinin sorunsuz olarak devam etmesi sistematik olarak vergi toplanması manasına gelmektedir. Devletin en çok önem verdiği hususların başında bu durum gelmektedir. Özellikle icmâl defterlerinde yer alan tamir masraflarına para ayrılmasının sebebi de bu husustur. Mısır ve civarında yer alan kalelerin sağlamaştırılması güvenliği sağlayacaktır. Böylece sorunsuz bir şekilde vergiler toplanacaktır. Ayrıca tamir masrafları içerisinde yer alan bir diğer önemli harcama kalemini ise su yollarının temizliği oluşturur. Üretimin düzenliliğinin ve sürekliliğinin sağlanması için Nil Nehri'nin taşması ve civarındaki kanallar vasıtasıyla tarım alanlarına suyun ulaştırılması önem arz etmektedir. Bu sebepten icmâllerde her sene sevakî hâssının temizlenmesine çaba gösterilmiştir. Saray mutfağı için Mısır hazinesinden yapılan harcamalar yüksek bir oran olmadığından irsâliye hazînesine yük oluşturmamaktadır. Harcama kalemlerinde ismi geçen hububatlar, çalışmalar bakımından Mısır'daki ürün çeşitliliğine katkı sunacaktır.

Bu çalışma ile birlikte mezkur yüzyıldaki ekonomik değişim arşiv belgeleri öncülüğünde gözlenmiştir. Yüzyılın ikinci yarısından sonra toplanan vergi miktarlarında artış olduğu ortaya koyulmuştur. Fakat buna bağlı olarak yapılan harcamalar da artmıştır. Masraf tutarlarının artması İstanbul'a irsâliye hazînesinin ulaştırılmasına ket vurmuştur. Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer sonuç ise Mısır ekonomisinin kırılğan bir yapıda olduğu gerçeğidir. Bulutkapan Ali Bey'in isyanı gibi beklenilmeyen siyasi veya sosyal bir hareketlilik Mısır ekonomik sistemini altüst etmiştir. Gelir-gider dengesi bozulmuştur. Devlet çözüm olarak vergi artışına ve iç borçlanmaya baş vurarak bu durumu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Fakat aynı zamanda İstanbul'a giden irsâliye hazînesinden feragat etmek zorunda kalmıştır. Yukarıda bahsedilen hususlar doğrultusunda Mısır eyaletinde Devlet-i aliyye tarafından düzenli bir sistem kurulduğu fakat aynı zamanda sürprizlere açık olmayan kırılğan bir ekonomi oluşturulduğu da varılan sonuçlardan birisidir. Kâhire'de Kazdağlı hanesinin yarattığı iç savaş, Bulutkapan Ali Bey isyanı, Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AL- JABERTI, A. A. (1994). *Abd al- Rahman al- Jabarti 's History of Egypt Ajaib al- Athar fil- Tarajim wal – Akhbar*. T. Philipp, M. Perlmann (ed). D. Creceus, B. Abd al-Malik, Ch.Wendell, M. Fishbein (çev). Stuttgart: Steiner Press.
- AL- DAMURDASHII, A. (1991). *Al- Damurdashi's Chronicle of Egypt 1688-1755 Al- Durra al- Musana fi Akhbar al-Kinana*, Çev. Daniel Creceus - 'Abd al-Wahhab Bakr, Leiden: Brill.
- AL- SHIRBINI, Y. (2016). *Brains Confounded by the Ode of Abu Shaduf Expounded*. Humphrey Davies, James E. Montgomery, Geert Jan van Gelder, Philip F. Kennedy (Ed.). Vol. 1. Newyork: Newyork University Press.
- AL- SHIRBINI, Y. (2016). *Brains Confounded by the Ode of Abu Shaduf Expounded*. Humphrey Davies, James E. Montgomery, Geert Jan van Gelder, Philip F. Kennedy (Ed.). Vol. 2. Newyork: Newyork University Press.
- AYN ALİ EFENDİ .(1018). Kavanin-i Ali Osman.
- ABDULRAHMAN, R. (1976). Financial Burdens on the Peasants under the Aegis of the Iltizam System in Egypt. *Journal of Asian and African Studies*, 12, 122-137.
- ABDULRAHMAN, R. (1995). The Iltizam System in Egypt and Turkey. Yuzo Nagata. (ed.) *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- ABDULRAHMAN, R. (1986). *Al-Rif'a al'Mısr-i fi al'Karn As'samiun Öşr*, Ayn Şems Üniversitesi Yayınları: Kahire.
- BAER, G. (1959). The Dissolution of the Egyptian Village Community. *Die Welt des Islams*. Vol. 6. (1/2.). 56-70.
- BARKAN, Ö. L. (1943). *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları*. C. 1. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- BOA.MAD.D.1350 (1135 Muharrem- 29 Zilhicce 1135/ 22 Kasım 1722- 30 Eylül 1723)
- BOA.BŞM.MSR.D. 16893 (Evail Cemaziyelahir 1180/ 1-10 Kasım 1766)
- BOA. AE.SAMD.III. 132-12952 (1132/ 1719-20)
- BOA. A. DVNSMSR. D 4-631(23 Zilkade 1144/ 18 Mayıs 1732)
- BOA. A. DVNSMHM. D. 73-13 (7 Zilhicce 1003/ 13 Ağustos 1595)
- BOA. DVNSMHM. D. 115- 1101 (Evahir Zilhicce 1108/ Temmuz 1697)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16866 (Evail Zilhicce 1127/ 1-10 Aralık 1715)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16870 (20 Muharrem 1129/ 4 Ocak 1717)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16871 (2 Muharrem 1130/ 6 Aralık 1717)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16879 (26 Muharrem 1151/ 16 Mayıs 1738)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16889 (1 Muharrem 1169/ 7 Ekim 1755)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16896 (1 Cemaziyelahir 1173/ 20 Ocak 1760)

- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16862-A (Evasıt Receb 1113/ 10-20 Aralık 1701)
- BOA. EV. HHM. d. 1153 (28 Zilkade 1113/ 26 Nisan 1702)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16861 (1109/ 1697-98)
- BOA. D.BŞM.MSR.D. 16886 (1166/ 1752-53)
- BROWN, J. N. (1994). "Who Abolished Corvee Labour in Egypt and Why?", *Past&Present*, No. 144, pp. 116-137.
- CEZAR, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- CUNO, K. (1992). *The Pasha's Peasant: Land, Society, and Economy in Lower Egypt, 1740-1858*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ÇAKIR, B. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇELEBİ, E. (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. C.10. (Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff). İstanbul: YKY.
- DARLING, T. L. (2019). *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk (Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660)*, çev. Adnan Tonguç, İstanbul: Alfa Yayınları.
- DYKSTRA, D. (1998). The French Occupation of Egypt. In M. W. Daly, (Ed.), *The Cambridge History of Egypt*, C. 2 (pp. 113-138). Cambridge: Cambridge University Press.
- ES-SEYYİD MAHMUD, M. (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- GENÇ, M. (2013), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- GENÇ, O. O. (2021). *Osmanlı Mısırı'nda Bir Yerel Hazine Örneği "Keşufiyye" (1711-1795)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÜNER, S. (2013). Mısır'da Asi bir Memlûk: Bulut Kapan Ali Bey (El Kebir) (1768/69-1773). *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*. 53 (1), 155-182.
- GÜNER ÖZDEN, S. (2021). "Mehmed Ali Paşa Mısır'ında Angarya: Kapitalist Tarım ve Köylü Emeğinin Dönüşümü", *Amme İdaresi Dergisi*, c. 54, s. 1, ss. 1-21.
- HATHAWAY, J. (1999). The Household: An Alternative Framework For The Military Society of Eighteenth Century Ottoman Egypt. *Oriente Moderno*, Vol. 18 (79), 57-66.
- HATHAWAY, J. (2016). *Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları*. Gül Çağalı Güven. (çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- HOLT, P. (1961). The Beylicat in Ottoman Egypt during the Seventeenth Century. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. Vol. 24 (2), 214-248.
- MIKHAIL, A. (2020). An Irrigated Empire: The View From Ottoman Fayyum. *International Journal of Middle East Studies*, 42, 569-590. Cambridge University Press.
- MIKHAIL, A. (2019). *Osman'ın Ağacı Altında Osmanlı İmparatorluğu Mısır ve Çevre Tarihi*. Seda Özdil (çev). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- ÖZVAR, E. (2018). *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- PHILIPP, T. (2004). The Last Mamluk Household. Michael Winter, Amalia Levanoni. (ed.). *The Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*. (pp. 317-338). Leiden: Brill.
- RAYMOND, A. (2002). A Divided Sea: The Cairo Coffe Trade in the Red Sea Area during the Seventeenth and Eighteenth Centuries. (ed.). *Modernity and Culture From the Mediterranean to the Indian Ocean*. (pp. 46-57.). Newyork: Columbia University Press.
- RAYMOND, A. (2016). *Yeniçerilerin Kahiresi*. Alp Tümertekin. (çev.). İstanbul: YKY.
- SHAW, J.S. (1962). *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*. New

Jersey: Princeton University Press.

SHAW, J.S. (1962b). "The Land Law of Ottoman Egypt (960/1553): A Contribution to the Study of Landholding in the Early Years of Ottoman Rule in Egypt", *Der Islam* vol. 38/1-2, Berlin, pp. 106-137.

STATISTIQUE. (1870). Cairo.

TABAKOĞLU, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

TABAKOĞLU, A. (2016). *Osmanlı Mali Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları

TOK, Ö. (2013). "Mısır İrsaliye Hazinesinin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi", *Turkish Studies*, vol.8/11, pp.329-347.

TOK, Ö. (2014). "H. 1112 (M.1700) Tarihli Mısır İrsaliye Hazinesi", *History Studies*, vol.6, no.1, pp. 175-187.